

דף שבועי

בס"ד

פרשת לך-לך, תשפ"ה, מספר 1592

"לך לך" – בחינה סגנונית, משמעותה הפרשנית ועוד

יוסף אלישע

ועוד, מעבר לפרשנות רש"י בנידון דידן, ניתנו למילה זו פרשנויות רבות ברמה התוך נפשית, כגון: "לך לך" – לתוכך, לפנימיותך; חקור וחפש מתוך התבוננות בהוריק מולידיך, מבית אביך – התבונן בבני משפחתך וכך תכיר טבעך ותעמוד על ייעודך בעולם;⁵ וכן, 'לך לך' מעברך; התנתק ממאורעות העבר המגבילים אותך וחוסמים בעדך להתקדם ולהצליח. מה שעבר עליך אינו גרוע יותר ממה שעבר על אברהם אבינו; הורתו ולידתו בטומאה, ואביו מולידו מסרו ביד נמרוד, שאמר לו פול לתוך כבשן האש, והיה כל העולם בעבר אחד והוא בעבר האחר גם במישור המחשבת-רעיוני, בחברה עוינת ומנוכרת. ועל אף כל זאת הגביר אברהם את מידת החסד והרחמים והרס את אמונת אביו ויצר אמונה אמיתית חדשה מדעתו,⁶ והיה מכניס אורחים,⁷ אוהב את הבריות ומקרבים תחת כנפי השכינה. אפילו על אנשי סדום ביקש אברהם רחמים.

על ניסיון העקדה נכתב, כידוע, פרק שלם (בר' כ"ב), אך השלכת אברהם לכבשן האש אינה נזכרת בתורה כלל. אולי משום שהשלכתו לכבשן הייתה ברצונו ועל-פי טבעו, שכך היא מידתו – מסירות נפש.⁸ זוהי "דרך גדילתו", אבל לשחוט את בנו – זוהי פעולה המנוגדת לכל מהותו ושכלו, וכאן החידוש הגדול! גם השטן נדמה לו כזקן, והחל לטעון טענות שכליות כנגדו – "מה שהיה בידו איבדו ומבקש מאחרים?!" ועוד, ובכל זאת לא עצרו בדרכו (תנחומא: וירא, כ"ב), והלך אברהם ברגשות מעורבים – "עין בָּמַר בּוֹכָה (על בנו שהולך להישחט) וְלֵב שְׂמֵחַ"⁹ (שהולך לעמוד בניסיונו לקיים מצוות בוראו). במקום שהשכל מסתיים – שם מתחילה האמונה התמימה. זהו אברהם העברי וזוהי מהותו של המוסר נפשו להצליח בשליחותו.

ב. "חֶסֶד לְאַבְרָהָם" (מיכה ז:כ) – הסמנטיקה של מידת החסד

א. "לך לך" – על ההדרגתיות שבניסוח והמסר החינוכי
 "עֲשֵׂה נִסְיוֹנוֹת נְתִיבָה אֲבָרָהּ אֲבִינוּ, עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם, וְעִמְד בְּכָלֵם" (אבות ה:ג). ישנן כמה סברות מה היו הניסיונות,¹ מכל מקום על הניסיון הראשון והאחרון לית מאן דפליג, וכמאמר המדרש באשר לסגנון פנייתו של הבורא לאברהם: "ניסיון ראשון ב'לך לך' וניסיון אחרון ב'לך לך' (מדרש רבי תנחומא: וירא, כ"ב). אופן ניסוחו המדורג של כל אחד מהניסיונות נועד ללמדנו דרך ארץ; בראשון: "מֵאֲרֻצְךָ וּמְמֹלְדֻתְךָ וּמִבֵּית אֲבִיךָ" (בר' יב:א), ובאחרון: "אֵת בְּנֶךָ, אֵת יְחִידְךָ, אֲשֶׁר אֶהְבֶּתָ, אֵת יֶצְחָק" (בר' כב:ב). כלומר, אין מודיעים לאדם דבר קשה בבת אחת פן תיטרף עליו דעתו, וכדי לתת לאברהם שכר על כל דיבור ודיבור (רש"י שם).

הניסיונות עצמם אף הם מדורגים מן הקל אל הכבד, כאשר הפסגה היא עקדת יצחק. הניסוח "לך לך" מופיע פעמים הרבה בציווי הא-ל-ל כגון: "פָּסַל לְךָ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשִׁינִים" (שם' לד:א); "שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים" (במ' יג:ב); "עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוּצֹת כֶּסֶף" (במ' יג:ב) ועוד, אלא שפירוש האמירה "לך" אינו זהה בכל המקומות. בפרשתנו רש"י אומר: "לך" – לטובתך ולהנאתך, להודיע טבעך בעולם, ואילו בפרשת המרגלים הוא מפרש: "לך" – לדעתך, אני איני מצווח.² ניסוח זה מופיע גם בלשון רבים בקשר לארבעת המינים: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם" (וי' כג:מ), ושם נדרש: לכם – "משלכם" ככינוי הקניין/השייכות, וכן נפסק להלכה שאין אדם יוצא ידי חובה בלולב השאול (ואין צריך לומר בגזול), עד שייתן לו חברו במתנה על מנת להחזיר.³ כלומר, הסגנון אומנם דומה, אך הפרשנויות משתנות בהתאם להקשר ולפי מסורת אבותינו, שהרי לא ניתן לגזור גזרה שווה בכל המקומות, למרות שהיא אחת מ"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, שאיננה מידה שכלית,⁴ ואלמלא שגזרה רבותינו איש מפי איש עד משה רבנו ע"ה אין לנו רשות לדורשה.

* יוסף אלישע הוא ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל", רחובות, ומחבר סדרת הספרים: "תהיינה לראש עמכם" על פרשיות השבוע.
 ** המאמר מוקדש לע"נ הורי היקרים: ר' עמרם אלישע בן שמחה ויהודית בת בטיה לבית מימון ז"ל.
 1 למשל הרע"ב לפרקי אבות, ה, ג.
 2 וכן בלשון המשנה: "עֲשֵׂה לְךָ רֵב, וּקְנֵה לְךָ חֵבֵר" (אבות: א, ו).
 3 שו"ע: הלכות לולב, סימן תרמ"ט, סעיף ב ומ"ב סימן קטן ט"ו.
 4 בניגוד למידות אחרות כגון: קל וחומר ואחרות שהן הלכות על צד השכלי, אך גם ניתן להפרכה על פי השכל.

5 ראו חומש בראשית עם ליקוטי הלכות מרבי נתן, תלמיד מוהר"ו, בד"ה "לך לך".
 6 הרב יצחק אבוהב, מנורת המאור, נ"ג, ו, ח"ו, דף רפ"ג.
 7 כמאמר רבותינו במד"ר ש"אברהם מגייר את האנשים, ושרה מגיירת את הנשים" (בר"ר, לך לך, ל"ט, כ"א).
 8 שאלת רבי אליהו לופיאן זצ"ל בספרו: "לב אליהו", כרך ג, אף תשובתו שם.
 9 על פי מילות הפיוט: "עַת שְׁעָרֵי רְצוֹן לְהַפְתִּיחַ" לימים הנוראים לרבי יהודה בן-שמואל אבן-עבאס (המאה ה-12).

לה על הולדת ישמעאל. יצחק ידע על הבאר הזו, והוא יצא לשוח בשדה בשעה שהגיע עבד אברהם בחזרה משליחותו להביא אישה ליצחק. שם נאמר: "וַיִּצְחָק בָּא מְבֹאֵא בְּאֵר לַחֵי רֹאִי" (בר' כד:סב). גם שם אונקלוס והירושלמי מתרגמים-מפרשים שיש התגלות של מלאך א-לוהים/שכינה על הבאר הזו. המלבי"ם פירש: "ויען שהבאר הזה היה מקום קדוש בעת ההיא ע"י שנתראה שם המלאך, היה יצחק הולך לשם בכל יום אחר חצות להתבודד שם". במדרש ילקו"ש כתוב שיצחק הלך לבאר לחי רואי "להביא את הגר, אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי עולמים ראה בעלבוני". כלומר, הקב"ה מתחשב בעלבון שחוה האדם ובשכר זה יוצא נשכר. המסר של "בְּאֵר לַחֵי רֹאִי" הוא, שצריך לדעת גם היכן להתפלל! זו אף זו: אם נחזור אך לרגע לניסיון העקדה, נראה שגם בלשונו של אברהם המשיב לתמיהתו של יצחק על היעדר השה לעולה, פועל הראייה דומיננטי: "אֵלֹהִים יִרְאָה לֹו הַשָּׁה לְעֹלָה בְּנִי" (בר' כב:ח). יתרה מכך, מבחינת טעמי המקרא המשמשים גם כסימני פיסוק, המילה "בני" היא פנייה ישירה של אברהם לבנו אחרי המענה שנתן לשאלת יצחק. אך יש שדרשו בניגוד לטעמים¹¹ שאברהם רמז לבנו: "לְעֹלָה בְּנִי" (בר' כב:ח), כלומר אתה בני הולך להיות העולה! ויצחק ידע והבין והלך על מנת כן! אומנם אברהם הוא שנתנסה, שכן כתוב: "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם" (בר' כב:א), אך יצחק שתק ולא התנגד לרצון אביו שבשמים ולכן הוא שותף מלא לעמידה בניסיון יחד עם אביו. כמו כן, הצירוף "וַיִּלְכֹּו שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" (בר' כב:ו; שם:ח) מופיע פעמיים, לפני ידיעתו של יצחק שהוא הוא השה לעולה ואחרי ידיעתו. על אף חרדתו הגדולה¹² לא חזר בו ולא בעט באביו הגם שהיה בשיא אוננו.

נסיים גם אנו בתפילה "שִׁתְּרִגְלֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ. וְתַדְבִּיקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאֵל תְּבַיְאֵנוּ לֹא לַיְדֵי נְסִיוֹן. וְלֹא לַיְדֵי בְּזִיוֹן".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

11 וזה מתאפשר כי בספר התורה עצמו אין סימונים גראפיים פרט לכתב עצמו וזאת על מנת לא לסגור רובד פרשני אחד, ודברי התורה כפטיש יפוצץ סלע נחלקים לכמה טעמים ולשבועים פנים. למעשה, מערכת הטעמים החולשת על הספרות המקראית ברמת הסימונים הגראפיים מתוארכת למאות השישית עד השמינית לספירה, אך מתבססת על מסורת קדומה הרבה יותר (פרופ' י' בלאו, תורת ההגה והצורות של לשון המקרא, ירושלים, תש"ע, פרק ב, עמ' 16).
 12 שתי חרדות חרד יצחק: בעקדה ובלקחת הברכות על ידי יעקב, והחרדה שבלקחת הברכות הייתה גדולה יותר (תנחומא: וירא, כ"ג; תולדות: י"ג, דעת רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא).

אברהם היה עמוד החסד בעולם, יצחק מייצג את מידת הגבורה ויעקב מייצג את מידת האמת, היא מידת ה"תפארת" לבני האדם ולעושיה על פי הטרמינולוגיה הקבלית. כך, למשל, בפסוק: "וַיַּעֲשֶׂה חֶסֶד עִם אֲדֹנָי אַבְרָהָם" (בר' כד:יב), תרגום אונקלוס ותרגום ירושלמי תרגמו מלשון דבר טוב: "וַיַּעֲבִיד טִיבוֹ / וַיַּעֲבִיד טִיבוֹ עִם רְבוּנֵי אַבְרָהָם". לפי הסברו של ספר "אורחות צדיקים" (שער הבושה, דף לז), המונח "חסד" פירושו בארמית חיורון, "חווירתא", והוא נובע מספיגת העלבונות שסופג החסיד הקרוי ע"ש הבושת שהוא מוכן לספוג לטובת המטרה הכללית של תיקון עצמו ובני דורו. רבי עובדיה מברטנורא מסביר על המשנה "הַמְלַבֵּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים" (פרקי אבות: ג, יא), שפניו של המתבייש "מאדימות תחלה ואח"כ מתלבנות", וכפועל יוצא נאמר הדימוי של מי שפועל כך שהוא כמי ששופך דמים. כלומר, כשאדם לא מוצא דרך לבטא את כעסו ולקרר מזגו מחמת הפחד או מחשש שיוסיפו להתנגד לו – אזיל סומקא ואתי חיורא" – הולכת האדמומיות ובא החיורון (דימוי זה מופיע גם בגמ', בבא מציעא, נח ע"ב).

בניסיון האחרון של אברהם, הקב"ה מבקש ממנו ביכול: "ניסיתך בתשעה ניסיונות ועמדת בהן, עכשיו עמוד לי בניסיון זה כדי שלא יאמרו, ראשונים – לא היה בהם ממש" (תנחומא: וירא, כ"ב). וכי למה שיאמרו כן? אלא מאחר שהניסיון האחרון, בניגוד לאחרים, חייב אכזריות נוראית והיה מנוגד לחלוטין לתכונת נפשו הטבעית של גדול החסד, ואף לכל הרעיון שהביא לעולם בהיותו דוגמה ומופת לאחרים. אמר אברהם לקב"ה: 'אדם מנסה לחברו שאינו יודע מה בליבו, אבל אתה שאתה יודע מה הלבבות והכליות יועצות, אתה צריך לעשות בי כן? לכן השיבו "כי עתה יִדְעָתִי כִי יִרְאֵה אֱלֹהִים אֶתְּהָ" (בר' כב:ב), ו"מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל" ונשבע לו שלא יוסיף עוד לנסותו עד עולם (תנחומא: וירא, כ"ג).

ג. "בְּאֵר לַחֵי רֹאִי" (בר' טז:יד) – באר שמלאך ה' מתגלה עליה

ביטוי נוסף שברצוני לברר את משמעו הוא "בְּאֵר לַחֵי רֹאִי" (בר' טז:יד). צירוף זה מופיע בשלוש היקרויות בבראשית, ואת כולם אונקלוס מתרגם בתרגום חופשי שלא כדרכו, תרגום פרשני מעבר למילים עצמן, וגם רש"י מפנה אליו: "בְּאֵר לַחֵי רֹאִי – כְּתַרְגֹּמוֹ ("בִּירָא דְמִלְאָךְ קַיִימָא אֶתְחִזִּי עֲלֶיהָ"). גם הירושלמי תרגם ברוח הדברים: "בִּירָא דְאֶתְגְּלִי עֲלֶיהָ חֵי וְקַיִם". ההקשר שבו מופיעה הבאר הזו בפרשתנו הוא המקום שבו מתגלה מלאך א-לוהים להגר המצרית, בתו של פרעה מלך מצרים,¹⁰ ומצווה עליה לשוב להתענות תחת גבירתה שרה. הוא גם מודיעה על הולדת ישמעאל, על אופיו הפראי, ועל שנים עשר הנשיאים שיוליד מזרעו. ראב"ע ורבנו בחיי בן אשר והמלבי"ם מציינים "כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת", הקרויה גם "זמום" או "זמזם" בלשונם, ושם הוא מקום תפילתם מדי שנה. לפי זה, המשמעות של הצירוף "בְּאֵר לַחֵי רֹאִי" היא: "באר של שנה האחרת, כשהיה חי יהיה רואה אותי", "רואי הוא מיוחס לא-ל חי". כלומר, מעין איחול להתראות בשנה הבאה (רבנו בחיי והמלבי"ם שם). מלאך הא-לוהים נגלה אל הגר על באר זו, והודיע

10 דעת רשב"י בב"ר: מ"ה, א.